

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук,
професора Кузьменка Володимира Івановича
про дисертацію Шарової Тетяни Михайлівни
«Автор і текст у системі соцреалізму : природа
естетичного конформізму та поетика компромісу
(на матеріалі творчості К. Гордієнка)», подану до
захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 –
українська література**

Нечасто в українському та і в зарубіжному літературознавстві з'являються наукові студії, присвячені творчості якогось окремо взятого письменника.

Художній доробок Костя Гордієнка, поза всяким сумнівом, гідний бути об'єктом сучасного літературознавчого осмислення. Перекоаний також у тому, що кожне покоління читачів має право на власне прочитання навіть класичних творів, не кажучи вже про зразки так званої масової літератури минулих епох. У той час, як у США нині видають антологію творів соціалістичного реалізму, до якої, крім «Залізного потоку» О. Серафимовича, «Тихого Дону» М. Шолохова та інших зразків російської радянської класики, увійшли також і вибрані поезії П. Тичини, М. Бажана, проза О. Гончара, п'єси О. Корнійчука та інших українських авторів, ми самі чомусь розгубились перед новітніми викликами доби й соромимось нашої минувшини.

Отже, тема літературознавчої праці Т. Шарової, безперечно, є актуальною, а сама дисертація заслуговує на серйозну увагу дослідників. Уперше в українській науці про письменство здійснено комплексне дослідження природи естетичного конформізму та поетики компромісу на матеріалі художнього спадку К. Гордієнка.

Сказане дає підстави стверджувати, що дисертантка вдало вибрала тему літературознавчої студії, правильно визначила об'єкт, мету і завдання дослідження. Чітко вивірила також методологію роботи (корпус методів: *історико-типологічний, психоаналітичний, описовий, типологічний та біографічний, інтертекстуальний; частково соціологічний та антропологічний; принципи герменевтичного й системного підходу до осмислення художньої спадщини К. Гордієнка*), її наукову новизну й практичне значення. В цілому вони повністю розкривають логіку виконаної дисертації в теоретичному та практичному аспектах.

Композиційно дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів і загальних висновків та списку використаних джерел (520 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 428 сторінок, з яких 372 – основного тексту; додатки займають 7 сторінок.

Щодо *«Вступу»* дисертації, то в ньому Т. Шарова належним чином означила необхідні там атрибути, зокрема чітко сформулювала мету і завдання, яких назвала цілу низку і які, зазначу наперед, загалом у дослідженні реалізовані. У вступній частині також подано стан дослідження теми дисертації, обґрунтовано її актуальність. Показує це авторка за допомогою ланцюжка аргументів із логічним переходом від однієї ланки до іншої. Вміщено тут інформацію і про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, про наукову новизну, практичну цінність одержаних результатів, етапи апробації результатів наукового пошуку, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Зокрема, основні положення літературознавчої праці відображено у 30 публікаціях (1 одноосібна та 2 колективні монографії, 1 науково-публіцистичне видання, 26 статей, 20 з яких опубліковано у фахових виданнях України, 4 – в закордонних виданнях та 2 – апробаційного характеру), представлені виступами на 11 науково-практичних міжнародних конференціях і семінарах і 4 всеукраїнських конференціях.

Перший розділ дисертації – **«Теорія і практика соцреалізму: радянська модель і пострадянська інтерпретація»** – має чотири підрозділи: 1.1. *«Маркери авторитарного дискурсу та способи політичної регламентації естетичних норм»*; 1.2. *«Практики адаптації автора-творця, логіка та аргументи конформізму»* й 1.3. *«Мова "співробітництва" та структури художньої опозиції до тоталітаризму: поетикальні ознаки й рецептивні критерії»*.

Потреба в таких підрозділах зумовлена не лише з'ясуванням і систематизацією загальних маркерів соцреалістичної парадигми, аналізом способів політичної регламентації естетичних норм, осмисленням механізмів «вписування» літератури в дискурс соцреалізму, а й дослідженням структури «подвійного життя», подвійного художнього мислення К. Гордієнка та їхнього впливу на розвиток творчості письменника.

Загалом у першому розділі фахово й розлого здійснено реконструкцію теоретичних і практичних моделей соцреалізму, зроблено селекцію наукових студій пострадянської гуманітаристики. Хіба що у надчутливого до слова реципієнта викликає спротив невідрефлектований термін **«поетикальні ознаки»** в останньому підрозділі. Зауважу, що у працях А. Ткаченка неодноразово акцентувалась увага на оковирності згаданого слова-пустоцвіта, яке щедро проростає на сторінках новітніх літературознавчих публікацій. Як альтернативу цьому «терміну-покручу» вчений пропонує вживати прикметник **«поетологічні»** замість «поетикальні».

Другий розділ роботи – **«Художнє мислення Костя Гордієнка: творчі шукання 1920-х років, контекст інтерпретацій та ключовий код радянської ідентичності»** – присвячено дослідженню етапів творчого становлення письменника з огляду на закономірності й особливості розвитку української літератури, визначено загальні механізми трансформацій, переорієнтацій та головні етапи модуляцій художнього мислення.

Він містить такі підрозділи: 2.1. *«Механізми перетворень, переорієнтацій та основні етапи модуляцій художнього мислення»*

письменника»; 2.2. «Мала проза 1920-х років: динаміка тематичних і жанрово-стильових орієнтацій» та 2.3. «Спроба ідеологічного компромісу в сатиричних повістях "Автомат" і "Славгород"».

Загалом цей фрагмент роботи виписано доволі вправно й аргументовано доказово.

Третій розділ дисертації – **«Проза Костя Гордієнка періоду „зрілого сталінізму”: авторські орієнтири та механізми вписування в нормативний дискурс»** – складається з трьох підрозділів: 3.1 «Бриколажі радянського життя в оповіданнях і повістях "про комуну"»; 3.2 «Схематичні шляхи репродукування світу у вимірі канону соціалістичного реалізму» й 3.3 «Мілітарна модель у зображенні буденного життя і художні рефлексії митця».

Авторка акцентує увагу, зокрема, на змінах мистецьких переорієнтацій К. Гордієнка в умовах заблокованої радянським режимом літератури.

Дисертантка також переконливо довела, що соцреалістичне міфотворення у прозі К. Гордієнка періоду «зрілого сталінізму» поєднувалося зі спорадичними спробами висловити потаємні почуття й переживання від подій в селянській Україні періоду розкуркулення й колективізації.

Художній дискурс письменницького моделювання подій аналізується в третьому розділі, як і в попередніх фрагментах дослідження, доволі вправно, у світлі визначеної проблеми з урахуванням сучасних уявлень про специфіку аналізу текстів.

Четвертий розділ роботи – **«"Правда життя" українського села у великій епічній прозі: офіційний текст та індивідуально-авторські конотації»** – присвячено характеристиці великої епічної прози К. Гордієнка.

Тут вміщено два підрозділи: 4.1. «Ідеологічні та художні матриці в романній трилогії "Буймир"» і 4.2. «Кореляція мистецьких інтенцій та офіційного дискурсу в "Зимовій повісті"». Дисертантка з'ясувала, що в умовах обмеженої свободи на вияв творчих інтенцій письменник акцентує

увагу на моральних підвалинах життя українського хлібороба, незнищенності вікових традицій.

Матеріал у цьому розділі виписано ретельно й переконливо.

П'ятий розділ – **«Літературна критика та публіцистика Костя Гордієнка у силовому полі конформізму»** – складається з двох підрозділів : 5.1. *«Проблема мови і культура мислення»* та 5.2. *«Автобіографічна ретроспектива мемуаристики Костя Гордієнка як спроба самоусвідомлення "я" і "ми"»*.

Авторка вправно визначила діапазон проблемно-тематичних пріоритетів К. Гордієнка – літературного критика й публіциста. Белетризована мемуаристика К. Гордієнка, на думку дисертантки, – «це спроба показати буремну епоху соціальних катаклізмів ХХ століття через злети і падіння індивідуального "я", через суб'єктивний простір і час, і таким чином зрозуміти не лише минуле, але й сьогодення» (с. 384).

Завершують дисертаційну студію розлогі й чіткі **«Висновки»**, в яких стисло викладено основні результати наукового пошуку і окреслено ті теоретичні та історико-літературні проблеми, які можуть стати предметом вивчення у подальших студіях про творчість К. Гордієнка.

Отже, рецензована робота Т. Шарової заслуговує на високу оцінку. Але змушений сказати й про те, чого бракує в дисертації та висловити свої зауваження з приводу тексту літературознавчої студії:

1. Назва монографії та назва дисертації повністю збігаються. Якщо до того ж ідентичними є обидва тексти, чи варто було подавати до захисту дисертацію, адже можна було це зробити на основі монографії.

2. У «Вступі» наукового дослідження не вказано тему кандидатської дисертації.

3. «Список використаних джерел» у науковій праці Тетяни Михайлівни Шарової досить солідний. Водночас необхідно констатувати, що до операційного поля аналізу чомусь не потрапили сучасні дослідження з проблем епістолографії (публікації В. Дудка, Л. Вашків, Т. Заболотної,

А. Ільків, М. Коцюбинської, Л. Курило, Ж. Ляхової, Г. Мазохи, Л. Морозової, О. Свириденко, В. Святотця та ін.). Адже у дисертації Т. Шарової «об'єктом дослідження є ...приватний епістолярій, спогади сучасників і друзів К. Гордієнка...» (с. 18).

На мій погляд, ключові положення статей, монографій і дисертацій згаданих авторів могли б бути корисними при аналізі епічних творів, публіцистики й літературної критики К. Гордієнка.

У цьому зв'язку можна навести, скажімо, таку працю : Курило Л. М. Творча індивідуальність Олеся Гончара в епістолярному дискурсі : [монографія] / Людмила Курило. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 200 с. Наскільки мені відомо, К. Гордієнко листувався з О. Гончарем, отже, методика аналізу «діалогів на відстані» цих комунікантів прислужилася б і авторці рецензованої дисертації.

4. Мають місце в дисертації та її авторефераті поодинокі стилістичні неточності, мовні огріхи (с. 83 : «серед **часників** розгрому...», с. 125 : «що **знаходилися**...», с. 37 автореферату дисертації : «Автор і текст в системі соцреалізму : природа естетического...») та окремі недогляди при оформленні використаної літератури (с. 387 : «Брюховецький В. Нивою життя народного. Кость Гордієнком. Твори...», с. 387) та ін.

Висловлені зауваження та спостереження є запрошенням до наукової дискусії і загалом не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Тетяною Михайлівною Шаровою положень і висновків.

Варто підкреслити тотожність змісту автореферату й основних ідей дисертації.

Практична цінність літературознавчої праці зумовлена тим, що її результати можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення історії української літератури епохи романтизму, а матеріали можуть бути використані при викладанні певних тем з історії української літератури ХІХ століття в закладах вищої освіти, під час написання підручників, навчальних посібників.

Вважаю, що робота «Автор і текст у системі соцреалізму : природа естетичного конформізму та поетика компромісу (на матеріалі творчості К. Гордієнка)» є самостійним, методологічно й теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні, завершеним науковим дослідженням. Дисертація, автореферат і публікації цілком відповідають профілю спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка, вимогам пп. 9-10 та 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656). Отже, Тетяна Михайлівна Шарова заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри східноєвропейських мов
Національної академії
Служби безпеки України

 В. І. Кузьменко

Підпис В. І. Кузьменка засвідчую
Учений секретар
кандидат юридичних наук

 О. В. Бутенко